

Rapport 9 van commissie 7 betreffende revisieverzoeken inzake dans en drama (11.07 en 11.20)

De kerkenraden te Kornhorn en Hoogeveen hebben een verzoek in gediend om het besluit van de generale synode van 2016 om ‘het gebruik van dans en drama in de eredienst af te wijzen’ (Acta, art. 254) te herzien. De raad van Hoogeveen vermeldt hierbij als motief dat hij door het besluit in verlegenheid werd gebracht, omdat in de gemeente al meer dan dertig jaar aanschouwelijk onderwijs plaatsvindt ter ondersteuning van de verkondiging. Kornhorn betreurt vooral de wijze van redeneren in de totstandkoming van het besluit.

Overwegingen

De synode heeft naar IRA art. 8.6 de taak om te beoordelen of bewezen is dat (1) het besluit in kwestie in strijd is met de Heilige Schrift, (2) de belijdenis van de kerk en/of de aanvaarde kerkorde en synodale besluiten, dan wel (3) of de synode in redelijkheid niet tot dit besluit had kunnen komen. De beide kerkenraden maken op elk van deze genoemde criteria aanspraak.

Als onderbouwing van het oorspronkelijk besluit kan hier gelden de studie naar dans en drama in de eredienst in par. 2.7 van het rapport van deputaten eredienst (bijlage 37 Acta 2016, blz. 402-408; vgl. de opmerking op blz. 194 onderaan ‘dat de argumenten in het voorstel teruggrijpen op het deputatenrapport’ en dat ‘daarom’ een besluit kan worden genomen).

Ter verheldering van de begrippen: onder ‘dans en drama’ verstaat uw commissie hier specifiek de *podiumkunst*, als een onderdeel van de beeldende kunsten in het algemeen. Het besluit van 2016 bedoelde naar de mening van uw commissie niet het gebruik van beeldende kunsten in het algemeen, maar alleen dat van de podiumkunst in het bijzonder af te wijzen.

1. Schriftgegevens

Volgens *Hoogeveen* is er in de Schrift nergens sprake van een verbod op dans en drama en laat de Schrift aan plaatselijke gemeenten een grote mate van vrijheid om de eredienst naar eigen inzicht vorm te geven. Bovendien gaat de prediking in de Bijbel zelf vaak hand in hand met uitbeelding, zoals de kerkenraad met een groot aantal voorbeelden uitwerkt; een gegeven dat de synode volgens de raad te gemakkelijk terzijde heeft geschoven.

Kornhorn bestrijdt vooral de rechtmatigheid van het beroep op 1 Korinte 2, als grond bij de stelling dat de Bijbel het gebruik van eigentijdse en wereldse communicatiemiddelen ontmoedigt.

Uw commissie heeft de aangedragen argumentatie overwogen. Zij constateert in de eerste plaats, formeel, dat deze niet als evident nieuw te kwalificeren valt ten opzichte van de bespreking in 2016. De vraag is dan of genoemde Schriftgegevens inderdaad ‘te makkelijk’ terzijde zijn geschoven. Dit laat zich moeilijk wegen.

Inhoudelijk constateert uw commissie dat er in de Schrift inderdaad nergens sprake is van een verbod, dat de gemeenten vooral in de jongste periode in het Nieuwe Testament (zie de brieven aan de Korintiërs) een grote vrijheid genoten in de vormgeving van de samenkomsten en dat de Bijbel veel voorbeelden bevat van niet-verbale communicatie.

Toch meent uw commissie dat het wel iets te zeggen heeft dat ondanks al deze vrijheid ook nergens in positieve zin expliciet sprake is van drama als podiumkunst in een liturgische context. Wel wordt er gedanst (vgl. het rapport van deputaten eredienst, Acta 2016, blz. 404) maar hierin is de gemeente deelnemend en niet toeschouwend. Blijkbaar is er toch terughoudend omgegaan met dans en drama, in tegenstelling tot de omringende cultuur, waar de aanschouwing van dans en drama in een liturgische context juist nadrukkelijk

figureerden. Van veel belang is volgens uw commissie het onderscheid tussen de liturgische en de profetische context. In het Nieuwe Testament komen dans en drama in de eredienst naar het lijkt geheel niet voor. Vrijwel alle Bijbelse voorbeelden in het Oude Testament spelen in profetische contexten rond specifieke momenten, buiten de kaders van de reguliere, telkens terugkerende priesterlijke eredienst. Daarbinnen wordt het beeld bepaald door offerhandelingen, psalm en lied (eventueel in reidans), gebed, zegen en verkondiging. Uw commissie meent dat vooral deze elementen daarom ook nog altijd beeldbepalend behoren te zijn voor de gereformeerde eredienst. Daarbij zijn wellicht vormgevingen denkbaar waarin een filmpje of ander beeldend element een bescheiden ondersteunende functie vervult zonder de ingetogenheid te verstoren; wanneer dans en drama echter daadwerkelijk het beeld bepalen verwijdt men zich van het algemene karakter van de Bijbelse samenkomsten in welke bedeling dan ook.

Wat betreft 1 Korinte 2: uw commissie erkent dat op grond van 1 Korinte 2 niet zozeer betoogd kan worden dat de Bijbel het gebruik van eigentijdse communicatiemiddelen ontmoedigt. Wel is in dit gedeelte de tegenstelling tussen een imponerende presentatie bij de tegenstanders van Paulus enerzijds en de bescheiden presentatie van Paulus anderzijds relevant. Maar in de besluittekst lijkt te snel de koppeling te zijn gelegd tussen het gebruik van wereldse communicatiemiddelen en een imponerende presentatie; men kan zich met eigentijdse middelen immers ook bescheiden en dienstbaar presenteren.

Samengevat kan het beroep op de Schrift volgens uw commissie in dezen niet doorslaggevend genoemd worden om tot revisie over te gaan.

2. Andere synodale besluiten

Volgens *Hoogeveen* is het besluit in strijd met andere besluiten. De kerkenraad wijst met name op de in opdracht van de synode uitgegeven brochure *Stijlvol samenkomen* (2012), waarin het gebruik van moderne communicatiemiddelen niet wordt verboden, maar juist aan de wijsheid van de kerkenraad gelaten. Deputaten eredienst van 2016 gingen wel op deze brochure in, maar niet op de passages waar Hoogeveen nu op wijst. Enkele kernzinnen uit de brochure zijn: ‘Wanneer gebruik gemaakt wordt van middelen die vanuit de huidige cultuur op ons afkomen – bijvoorbeeld een beamer, bepaalde muzikale vormen, theater, film, beeldende kunst – dan dient men zich van tevoren af te vragen of deze dienstbaar kunnen zijn aan wat wezenlijk is voor de liturgie. Dient het de gemeenschap – in al zijn geledingen – of schaadt het die juist? Is het tot eer van God of plaatst het de mens en zijn kennen, kunnen of gevoelen in het middelpunt? Het gebruikmaken van andere communicatiemiddelen dan het woord is niet vreemd. (...) Gebruikmaken van middelen (...) is dus op zich niet verkeerd. (...) De Reformatie was uiterst kritisch t.a.v. het gebruik van beelden als de zogenaamde boeken der leken. Deze kritiek was vooral gericht tegen het cultische gebruik waarbij de beelden van heiligen werden vereerd en de heiligen zelf werden aanbeden. Deze negatieve houding geldt echter niet t.a.v. symbolische handelingen, beeldspraak en gelijkenissen. Er is dan ook geen principieel bezwaar om allerlei hulpmiddelen te gebruiken om woorden te verhelderen en in het leven van mensen te laten landen.’ (5) Ook maakt de brochure in algemene zin de opmerking dat het niet de bedoeling is ‘voor te schrijven hoe het in elke gemeente moet’ (4r25).

Volgens de kerkenraad van *Kornhorn* is met name constatering 6, waarin de synode volgens haar suggereert dat eigentijdse communicatiemiddelen niet mogen worden gebruikt, tegenstrijdig met het besluit van dezelfde synode om deputaten kerk en media te vragen zich te bezinnen op de (on)mogelijkheden van moderne media om het evangelie te verbreiden.

Uw commissie is van mening dat Hoogeveen terecht de aandacht vestigt op de brochure *Stijlvol samenkomen*. Ook al is het karakter van een brochure (bezinnend van aard) anders

dan van een synodebesluit (over een specifiek onderdeel), toch moet gezegd worden dat de synode hier een tekst het licht heeft doen zien, waarin het gebruik van beeldende kunsten aan het oordeel van de kerkenraad wordt gelaten. Daarbij werd ook de podiumkunst van het theater genoemd. Weliswaar was het gebruik van dans en drama niet de aanleiding voor het verschijnen van deze brochure, en weliswaar wijst de brochure evident ook op het aspect van de heiligheid van de eredienst (een aspect dat maatgevend werd voor het besluit van 2016), maar mede door deze brochure mocht een kerkenraad als die van Hoogeveen zich gesteund weten in de gewoonte om beeldende elementen een (bescheiden) plaats te geven in de eredienst, voor zover aan de voorwaarden die ook in *Stijlvol samenkomen* worden genoemd werd voldaan. Met het nieuwe besluit werd het oude beleid in die zin onvoldoende meegewogen. Ook werd hiermee inderdaad synodaal voorgeschreven hoe het op dit punt ‘in elke gemeente moet’, terwijl in de brochure werd uitgesproken dat dit inzake de vormgeving van de eredienst in principe niet de bedoeling is (uiteraard tot op bepaalde hoogte).

Wat betreft het punt van Kornhorn is uw commissie minder overtuigd; de opdracht aan deputaten kerk en media betrof immers een onderzoek naar de *verspreiding van het evangelie* via moderne communicatiemiddelen en niet zozeer een onderzoek naar het *gebruik in de eredienst* van moderne communicatiemiddelen. Deze twee besluiten komen alleen met elkaar in strijd bij een zeer letterlijke, onwelwillende lezing van beide besluiten en een onbedoelde gelijkstelling van de verschillende betekenissen van het begrip ‘moderne communicatiemiddelen’.

3. Redelijkheid

Volgens *Hoogeveen* ontbreekt in het besluit een ‘verstandige, evenwichtige weging van beeldgebruik en visuele hulpmiddelen anno 2019’ (6.27). In zoverre is het besluit volgens Hoogeveen niet redelijk.

Uw commissie heeft overwogen in hoeverre in het besluit de visueel ingestelde maatschappelijke context anno 2016 inderdaad voldoende is meegewogen. De vraag rijst dan echter opnieuw aan de hand van welk criterium dit zich laat vaststellen: wat is voldoende? Ook in de middeleeuwen was men visueel ingesteld (hoge graad van analfabetisme), zoals deputaten in 2016 in hun rapport opmerkten (Acta, 403, 405), wat leidde tot de beelden als ‘boeken der leken’ en een autoritaire kerkstructuur. De Reformatie heeft echter ingezet op de verbale vaardigheden en mondigheid van de gemeente, met een sterke emancipatie tot gevolg. De huidige afnemende verbale vaardigheid is in zoverre ook te taxeren als een symptoom van verval, waarbij de kerk zich als contrastgemeenschap juist kan onderscheiden door de oefening in het verbale.

Volgens *Kornhorn* is in de besluittekst sprake van diverse drogredenen, die het besluit in onmiddellijke zin onredelijk maken (blz. 3-5): constatering 4 bevat een *non sequitur* (waarin een conclusie wordt getrokken die niet volgt uit de redenering); constatering 6 bevat een contradictie, doet een onjuist beroep op de autoriteit van de Schrift en vertekent een standpunt; constatering 8 is een overhaaste generalisatie; en de hele redenering schept een vals dilemma.

Uw commissie overweegt het volgende. Uit de voortgang van de heilsgeschiedenis als genoemd in constatering 4 volgt inderdaad niet zonder meer dat invoering van dans en drama ongerechtvaardigd is. Bedoeld was echter een weerlegging van de tegengestelde redenering. Die bevat namelijk eveneens een *non sequitur*, waar gesteld wordt dat uit de wonderen en profetische handelingen *wel* zou volgen dat dans en drama gerechtvaardigd zouden zijn. Ook dat is geen vanzelfsprekende gevolgtrekking.

Constatering 6 bevat in de huidige vorm inderdaad een komische contradictie. Deze is niet gelukkig, maar de strekking was volgens uw commissie helder. Ook het beroep op 1

Korinte 2 was niet geheel correct, zoals onder punt 1 is erkend. Wat betreft constatering 8 is uw commissie van mening dat beide kerkenraden het tegendeel ook niet hebben aangetoond. Ook wanneer dans en drama niet 'altijd', maar slechts 'meestal' of zelfs maar 'soms' tot een toeschouwende houding aanleiding geven, kan dat problematisch zijn.

- 5 Samengevat zou ook het beroep op redelijkheid volgens uw commissie op zichzelf genomen onvoldoende aanleiding geven om tot revisie over te gaan.

4. Overige argumenten

10 Hoogeveen wijst er ook op dat het besluit van de GS tot veel onvrede in de gemeente heeft geleid. Ook dit is voor de kerkenraad een argument om revisie aan te vragen. Dit argument van 'onvrede' is echter niet opgenomen in de criteria van art. 8.6 IRA en komt volgens uw commissie daarmee te vervallen.

15 Kornhorn vreest blijkens de inleiding van het revisieverzoek, tot slot, een algehele schadelijke redeneerwijze in de kerken. Het besluit inzake dans en drama propageert volgens de kerkenraad 'een omgang met de Heilige Schrift die een gevaar vormt voor de belijdenis van de kerk' (1r14). De kerkenraad komt op deze algemene beschuldiging niet concreet meer terug en beschouwt de argumentatie op deelonderwerpen kennelijk als voldoende argumentatie voor deze toch wel vergaande suggestie. Uw commissie meent dat uit het geheel van de weerlegging afdoende duidelijk is gemaakt dat er geen aanleiding is om te veronderstellen dat het oorspronkelijk besluit op enige wijze blijk gaf van minachting voor Schrift of belijdenis.

Voorstel tot besluit

25 Uw commissie komt op grond van bovenstaande overwegingen tot de conclusie dat met name de verhouding tot de brochure *Stijlvol samenkomen* een knelpunt vormt. De discrepantie tussen deze tekst en het besluit inzake dans en drama kan alleen worden opgelost door een van beide teksten terug te nemen en/of te herzien. Uw commissie is van mening dat een lichte nuancering en verheldering van het bestreden besluit op zijn plaats is en stelt voor het volgende te besluiten, met als essentie de vervanging van het stellige 'afwijzen' door het iets minder stellige 'ontraden':

De generale synode heeft kennisgenomen van

- 35 1. de verzoeken van Kornhorn en Hoogeveen tot revisie van het besluit van de generale synode van 2013 om het gebruik van dans en drama in de eredienst af te wijzen;
2. het rapport van de door haar ingestelde commissie;
3. het primair besluit en het daaraan ten grondslag liggend rapport van deputaten eredienst, zoals opgenomen in de Acta van de generale synode van 2016 (art. 254 en bijlage 37);
- 40 4. de bespreking ter synode;

constateert

dat de revisieverzoeken wettig ter tafel zijn;

overweegt

- 45 1. dat elementen van dans en drama in de Schrift hoofdzakelijk voorkomen in een profetische context en nauwelijks of (in het Nieuwe Testament) in het geheel niet als podiumkunst in een liturgische context;
2. dat de verkondiging van het evangelie in de Bijbel bij voorkeur geschiedt in de zwakheid van het woord (1 Kor. 2);
- 50

3. dat de brochure *Stijlvol samenkomen* binnen een kader van heiligheid en eerbied in de eredienst een zekere ruimte laat aan kerkenraden om zelfstandig een afweging te maken inzake het gebruik van beeldende elementen;
4. dat genoemde brochure het gebruik van beeldende elementen in de eredienst duidelijk ondergeschikt maakt aan de woordverkondiging;
5. dat niet aannemelijk is gemaakt dat de synode de huidige visueel ingestelde context onvoldoende heeft overwogen;
6. dat aannemelijk is gemaakt dat de primaire besluittekst op onderdelen niet logisch valide is, maar niet dat van algehele onredelijkheid sprake is;

is van oordeel

1. dat er op grond van het rapport van deputaten eredienst van 2016 voldoende grond is om de kerken op te roepen terughoudend te zijn met het gebruik van dans en drama als podiumkunst in de eredienst en dit gezien de overwegingen 1 en 2 te ontraden;
2. dat er onvoldoende grond is om het gebruik van dans en drama in de eredienst volledig en zonder meer af te wijzen en dat een algehele afwijzing verder ging dan en niet geheel spoort met de overwegingen en kaders in de brochure *Stijlvol samenkomen*;
3. dat het aan een plaatselijke kerkenraad is om te onderscheiden wanneer andere communicatiemiddelen dan het woord dienstbaar kunnen zijn aan de verkondiging van het woord, zulks binnen de overwegingen en kaders van *Stijlvol samenkomen*;

en besluit

1. de revisieverzoeken af te wijzen op de punten van het beroep op de Schrift, de redelijkheid en overige argumenten;
2. de revisieverzoeken toe te wijzen op het punt van de verhouding tot andere kerkelijke besluiten;
3. op grond van besluit 2 het besluit uit 2016 te nuanceren en de kerken het gebruik van dans en drama als podiumkunst in de eredienst te ontraden;
4. van dit besluit mededeling te doen aan de kerkenraden van Hoogeveen en Kornhorn.

N.C. Smits, rapporteur